

Dítě na přelomu tisíciletí

Eugene Schwartz

Předmluva

Dnešní děti jsou ohrožený druh. Tato kniha bude zkoumat jak k tomu v průběhu dvacátého století – „Století dítěte“ – došlo. Začnu předpokladem, že obrázek, který si o dítěti dospělí tvoří, silně ovlivňuje, jak své děti rodiče a učitelé vychovávají. Zároveň tvrdím, že kolektivní obrazy vytvářené třemi generacemi, které žily ve dvacátém století, mají kumulativní efekt na dnešní děti, a že se nám chyby první třetiny našeho století na konci století docela určitě děsivým způsobem vrátí. Násilí a bezcílnost, sobectví a materialismus dnešní mládeže jsou výsledkem myšlenkového života vychovatelů a psychologů, co před sto lety pracovali a psali knihy.

Významní psychologové a pedagogové jako byli Sigmund a Anna Freud, Maria Montessori, Benjamin Spock, Selma Fraiberg, Henry Chauncey, Rudolf Dreikurs, Haim Ginott, Thomas Gordon a John Rosemond se objeví na těchto stránkách, zrovna tak jako nemnoho dalších (ale za to barvitějších) postav jako Napoleon Hill, Sam Levinson, Hnnah Green, Guru Maharaj Ji, George Harrison, Jerry Rubin a Tom Peters. Mé vlastní studentské bojovně laděné zkušenosti z Kolumbijské university 60. let, kdy jsem hledal nové formy sociálního života ve společenství, v 70. letech pak i na mezinárodní úrovni, v 80. letech jako waldorfský učitel a v letech 90. jako učitel dospělých – to vše mi poskytlo vhled do problematiky vzdělávání naší doby – a je to též vetkáno do látky této knihy.

Práce Rudolfa Steinera věnovaná vzdělání zaujímá v této knize zvláštní místo. Jsem přesvědčen, i když teorie a výzkum mnoha výše jmenovaných psychologů vedou americké děti dolů do pekla po oné pověstné cestě vydlážděné dobrými úmysly, že byl poskytnut lidem zcela odlišný přístup k dětství, dále prakticky rozvinut ve školách rozmístěných po celém světě. Z různých důvodů zůstala Steinerova pedagogika relativně neznámá, ve Spojených státech zpola známá nebo nepochopená. Navzdory rychlému nárůstu waldorfských škol v Severní Americe bylo waldorfské metodice věnováno na vysokých školách nebo pedagogických universitách minimální množství studií.

Z pohledu samotných waldorfských škol nelze ani zdaleka tuto skrytost nazvat špatnou; dala školám čas a prostor na to, aby pomalu rostly, učily se ze svých chyb a překonaly svůj dojem, že jsou vzácné nebo divné. Pro americké děti je však skutečnost, že Steinerovy myšlenky měly doslova nulový efekt na školní vyučování ve Spojených Státech, jednou z tragedií našeho století. Jím nabídnuté radikálně nové paradigma vývoje dítěte, na němž stojí mnohé v této knize, nabízí v naší bouřemi zmítané době jednu z posledních a nejlepších nadějí pro záchranu dětství.

Waldorfská metoda je tak bohatá a živá, že se vzpírá zachycení písmem na papíře. Proto bude učená a výkladová próza této knihy vystřídána vtipy, zastíněna dialogy ze školní hry a scénami z příběhu, anebo zcela zmizí pod dětskými výtvary. Snad ta příležitostná směs stylů zprostředkuje čtenáři jistý dojem nekonečné rozmanitosti stylů a nálad, typických pro waldorfskou třídu.

Tato slova jsou psána u příležitosti probuzení se při jedné nehodě, která zase jednou vzbudila Americké vědomí o dětech. Na předměstí Littletonu v Coloradu zasadili dva mladíci

bomby na své střední škole, pak povraždili učitele a spolužáky a nakonec zabili sami sebe. Tyto události začínají být tak běžné, že se kolem nich utvořil rituál: Prezident vyjádří zděšení, rozčílí se a požaduje studii, přijede plný autobus smutných poradců, aby pomohli přeživším překonat traumata a pak v médiích probíhá celé týdny zkoumání příčin a dalších faktorů. Docela běžní viníci jsou snadný přístup ke zbraním, ničivý vliv filmů a počítačových her, zastření skutečnosti způsobené internetem a tak dále. Nikdo nepomyslí na to ukázat na naše vzdělávací instituce. A protože se americké školy nezdají schopné přispět k vyjasnění, je nakonec docela možné, že mají na tomto problému lví podíl.

Ústředním tématem této knihy je, že nezačneme chápat dnešní děti – dítě tisíciletí – dokud neporozumíme jejich duchu a tomu, jak se tento duch projevuje jejich vůlí. Dítě tisíciletí je dítě silně disponované k volným silám. Zatím se tyto volní dispozice neproměnily ve volní síly zcela, protože to vyžaduje nějaký čas, úsilí a sebekontrolu, ale jsou již ve stádiu zrodu, připravené, podle toho jakého vedení se jim dostane, sloužit nebo útočit. Zatímco se školy stále více zaměřují na intelektuální cíle, protože příprava na „vysoké laťky“ testů vyžaduje stále více času stráveného u stolu, jak studenti sedí a studují, sedí a vyplňují papíry, sedí a surfují po internetu a pak sedí a sledují televizi, aby si trochu odpočali od stresu a všeho toho ostatního sezení, které předcházelo, jejich nedostatečně využitě volní dispozice zoufale hledají průchod. Bomby zasazené na Columbijské střední škole vystupují jako symboly prchavých volních dispozic, žijících v tolika našich mladých lidech, připravené vybuchnout při sebemenší provokaci. Antisociální vlivy neodbytně dotírající na děti mimo školu jsou po právu obviňovány za velkou část dnešního násilí mladistvých, ale třeba nejsou o nic horší než antisociální „vyučovací zážitky,“ k nimž dochází ve škole samotné.

Dítě tisíciletí představuje vzdělávací filosofii běžící opačným směrem než názory ovládající dnešní školní systém. Postavením dětí na „úroveň“ malých dospělých dosáhla paradoxně moderní dětská psychologie toho, že je degradovala, docela strhla údiv, radost a lásku k učení, dříve tak vlastní dětské přirozenosti.

Tato kniha nabízí metodu, s jejíž pomocí lze dětství zase přivést nazpět, způsob jak učinit z nadbytku volních dispozic dítěte tisíciletí ukázněnou volní silu působící ve službách světa.

Eugene Schwartz
Whitsun, 1999

ÚVOD

O čase a dítěti

„Pokud chceš pochopit svět,“ řekl Goethe, „Pohleď do sebe sama; pokud chceš pochopit sebe, podívej se do světa.“ Abychom mohli porozumět přirozenosti těchto dětí, vstupujících do života lidstva na konci dvacátého století, bylo by dobré udělat si přehled některých kvalit druhého tisíciletí a pak poněkud detailněji prozkoumat „životopis“ dvacátého století. Porozumění charakteru doby, do níž je Dítě tisíciletí postaveno, nám zprostředkuje hlubší vhled do povahy dítěte samotného.

A jak se dá takové době porozumět? Je naše současnost, ve vši svojí zřejmé originalitě, pouhým opakováním dob a tendencí již dávno minulých, zrovna tak jednotvárných a prchavých jako tříštění vln na pobřeží? Nebo snad historie dvacátého století prozrazuje pokrok a „vzestup“ oproti civilizacím předchozím? Vlastní povaha této otázky nás vede k uvědomění dvou silně si odporujících pohledů na lidský život, které budu pro zjednodušení charakterizovat jako „cyklický“ a „lineární.“

Ve většině starobyklých náboženství (a většině z dodnes praktikovaných domorodým obyvatelstvem) byl čas chápán jako cyklický, zatímco moderní vědecký názor předpokládá v zásadě lineární tok času. Dokonce i zkrácené porovnání kvalit těchto opačných názorů ozřejmuje, jak mocný a určující vliv má naše chápání času na náš světový názor v jeho celistvosti:

CYKICKÝ ČAS	LINEÁRNÍ ČAS
Věčnost Reinkarnace Opakování a návaznost Opakující se opětovné splnutí s Bohem Předvídatelnost	Minulost, současnost, budoucnost Jediný život Změna a vývoj Vzrůstající oddělení od Boha
Tyto polaroty lze symbolicky vyjádřit jako kruh a přímka	
Cyklický	Lineární

Myšlenka na jasně rozeznatelné cykly v historickém vývoji lidstva, mnoho pravidelných cyklů v pohybech planet a hvězd nebo v ročních obdobích vždy vyvolávala velkou fascinaci...

...Když zdvojnásobíme 16,5letý rytmus výkyvů podle Schlesingera staršího, dostaneme třicet tři let, což je najednou téměř jedna třetina století a tradiční míra pro „generaci.“ To je časové období, které budu používat v této kapitole. Ti myslitelé a spisovatelé, kteří byli nejvíce aktivní a vlivní v první třetině dvacátého století (cca. 1900-1933) a jejichž vliv dostoupil vrcholu počátkem 30. let 20.století nazvu první generací; ty, jejichž aktivity byly nejdůležitější v druhé třetině století (1934-1967) a jejichž vrchol snažení byl dosažen koncem 60. a počátkem 70.let nazvu druhou generací; a ty, jejichž myšlenky a činy zrály v poslední

třetině století (1968-2000) nazvu třetí generací. Plný dopad impulzů třetí generace bude citelný až za konci tohoto století.

„Cyklické“ a „generační“ teorie se navzájem doplňují, protože každá generace musí nevyhnutelně projít cyklem zrození, růstu, stárnutí a smrti zrovna tak, jako generace jejich předchůdců a nástupců: to je vlastním prvkem „opakování“ zmiňovaného Schlesingerem. Za účelem dalšího zpracování těchto hypotéz bych rád navrhl neutrální území, které by šlo nazvat *vývojovým* přístupem. Tam se zaměřím na detailní obraz *lidského* vývoje popsany Rudolfem Steinerem v prvních desetiletích tohoto století (Viz. kapitola 4).

Zatímco si Schlesinger představuje rytmy století jako „výkyvy“ nebo „cykly,“ tedy vlastně neustávající změnu mezi levou a pravou, mezi demokratickou a republikánskou správou, mezi manažery a dělníky, a tak dále, přistoupím k průběhu století jako k *rozvíjení lidského vědomí*, které se projevuje ve třech oddělených stádiích. Jako první se objevuje idea, myšlenková forma, propracovaná a vyjádřená v první třetině století. Tu myšlenku pak postupně přebírá další generace, a ať už ji přijme nebo odmítne, přesto je víceméně proniknuta novou složkou, která se stane součástí emočního a citového života. Nakonec je v poslední třetině století myšlenka první generace prostoupena pocity druhé generace, je podle ní konáno a stává se impulzem vůle pro poslední generaci toho století. Odtud tedy můžeme chápat úlohu první generace jako vytvoření prvku *myšlení*, úkolem druhé generace je k těmto myšlenkám připojit *cítění* a náplní třetí generace je konat podle těch myšlenek a z hlubin pocitů svého *chtění*. Výsadou třetí generace pak bude poskytnout zase pro změnu „zrní pro mlýn,“ tedy vlastně vytvořit živný substrát pro myslitele první generace dvacátého prvního století.

Dříve, než prozkoumáme naše vlastní století ve světle této hypotézy, bych rád rozšířil náš výhled tak, abychom zhlédli celé druhé tisíciletí, které se kvapem blíží k závěru. Letmý výčet úspěchů prvních 333 let našeho tisíciletí musí zahrnovat následující: „ontologický důkaz“ existence Boha přednesený v roce 1080 Anselmem z Canterbury; narodil se velký islámský filosof Averroes a velký židovský filosof Moses Maimonides, oba počátkem dvanáctého století; založení universit v Bologni (1119), Paříži (1150), Oxfordu (1167) a Římě (1303); úspěchy Petra Abelarda, Alberta Magna a Tomáše Aquinského a intelektuální bitvy nominalistů a realistů; standardizaci měř vyhlášenou Edwardem I. v roce 1305, a dokonce dovezení šachů do severní Evropy (1151) a vynález brýlí (1290). Rozvoj jasné, logické a doslova architektonické struktury *myšlení* – které dosáhlo svého předposledního vrcholu v Aquinského díle *Summa Theologica* a vystihuje prvních tři sta třicet let tisíciletí.

Dalších 333 let probíhalo mezi roky 1333 a 1666. Když se rozvinulo období známé jako renesance, objevovaly se i nadále památníky evropského myšlenkového života; například university v Pise, Grenoble, Praze a Vídni byly všechny založeny v tomto období. Přesto zde dochází k nepopíratelnému úžasnému rozvoji uměleckého života. Giotto zemřel roku 1337, když tato druhá fáze tisíciletí začínala; Rembrandt zemřel roku 1669 na jeho konci. Jedná se o dobu Leonarda, Raphaela a Michelangela, stejně jako Chaucera (narozen 1340), Shakespeara a Miltona (jehož *Ztracený ráj* byl započat v roce 1667). Guillaume de Machaut vepsal své první poznámky na papír ve 40. letech 14. stol., zatímco Antonio Stradivari označil své první housle roku 1666. Zástupy architektů a sochařů, kovotepců a vystupujících umělců, kteří zalidnili tato tři století nemají v lidské historii usilování o umění obdoby. Prostřední období tisíciletí tedy představovalo vzrůst lidské schopnosti *cítění*.

Uprostřed sedmnáctého století bylo možno pocítit první záchvěvy moci otrásající celou zemí, patřící k období třetího tisíciletí. Otto von Guericke vynalez pumpu na vzduch v roce 1652, zatímco o devět let později definoval Robert Boyle chemické prvky. V šedesátých

letech 17.stol. získala Královská společnost své výsady k udělování výsadních listin, Robert Hooke připravil seminární práci s mikroskopem, Isaac Newton vynalezl diferenciální počet. Byly položeny základy pro poslední 333leté období, ve kterém vedlo objevení objektivních vědeckých zákonitostí a jejich použití do období vynálezů, průmyslové revoluce a převahy technologií na konci dvacátého století. Zde vidíme dřímající síly lidské vůle vyzdvižené k plnému vědomí a objektivizované právě ve strojírenství a technologiích.

Futurista Alvin Toffler, který charakterizuje agrární společnost jako „První vlnu,“ uvádí živý přehled příchodu industrialismu v poslední třetině našeho tisíciletí:

Před třemi sty let, plus minus půl století, bylo slyšet výbuch, který poslal otřásající šokující vlny jako o závod napříč celou zeměkouli, ničíci starobylá společenstva a tvořící zcela novou civilizaci. Ten výbuch byl, samozřejmě, průmyslovou revolucí. A obří přílivová síla uvolněná byla ve světě – druhá vlna – se srazila se všemi institucemi minulosti a změnila způsob života milionů lidí.

...Průmyslová revoluce vybuchla, vystřelila druhou vlnu a vytvořila divnou, mocnou, horečnatou energii zachvácenou anti-civilizaci. Industrialismus byl více než tovární komíny a montážní linky. Byl to bohatý, mnohastranný sociální systém, který se dotkl každé stránky lidského života a zaútočil na každý aspekt první vlny....⁶

Úspěchy posledních tří století mají nejenom zcela jiný charakter než více na myšlení a cítění orientované výkony středověku a renesance; rozvinuly se také mnohem *rychleji*, a postupně též na *celosvětové* úrovni. Počátkem našeho století napsal Henry Adams:

Svět mezi roky 1800 a 1900 nezdvojnásobil ani neztrojnásobil svůj pohyb, ale, měřeno libovolným standardem známým vědě – v koňské síle, kaloriích, voltech, hmotě jakéhokoliv tvaru - pak by napětí, vibrace, velikost a tak zvaný pokrok společnosti byly v roce 1900 jistě tisíckrát větší než roku 1800.⁷

6. Alvin Toffler, *The Third Wave* (New York: Morrow, 1984), s. 15,16.

7. Henry Adams, „The Rule of Phase Applied to History“ (1909).

Právě tato kvalita urychleného „pokroku“ a zrychlujícího tempa *činnosti* – alespoň na materiální úrovni – je to, co vystihuje vplynutí větších vlních sil do poslední třetiny našeho tisíciletí. S tímto na zřeteli se zaměříme na dvacáté století ještě poněkud podrobněji.

Čtenář by měl pochopit, že každý pokus „kvantifikovat“ sociální historii v úplnosti se musí ve světle nevypočitatelnosti a proměnlivosti lidských událostí (záležitostí) zdát nutně ztuhlým a omezeným. Přestože by mohlo být mnoho událostí, činů a změn nálad našeho století lépe pochopeno *en masse* tím, že by se porovnal s pravidlem třicetiletí let, mohly dispozice a úspěchy jednotlivců velmi nedostačovat nebo naopak značně přesáhnout Záhořovo lože jedné generace. Přesto jsem pevně přesvědčen, že „Dítěti tisíciletí,“ narozenému v „poslední třetině poslední třetiny dvacátého století,“ to jest, v devadesátých letech 20.stol., nelze porozumět nebo je vychovávat, pokud nerozumíme samotnému základu, do vínků mu vloženému předchozími třemi generacemi.

Ve svém románu z roku 1967, *The Eighth Day*, vyvolává Thornton Wilder naivní víru v materiální pokrok a lidské úspěchy, které by mohly velmi příhodně vystihnout maloměstské Američany přelomu století.

Bylo to o Silvestrovské noci, ale nikoliv jen tak ledajaké Silvestrovské noci: bylo 31. Prosince 1899 – předvečer nového století. Velká skupina se sešla před radnicí a čekala až udeří hodiny. V davu byla cítit povznesená nálada, jako by se očekávalo, že se otevřou nebesa. Dvacáté století mělo být největším stoletím, jaké kdy svět poznal. Člověk bude létat; budou vyhlazeny tuberkulóza, záškrta a rakovina; už nebudou žádné další války....⁸

O dvacet let později, při komentování skutečností osmdesátšestilet starého dvacátého století, pozoroval Arthur Schlesinger následující:

Lidé žili na zemi možná osm set životů.... Pohyblivý typ se objevil jenom před osmi životy, industrializace v posledních třech životech. Statické společnosti, které zabraly většinu lidské historie nevnímaly žádný rozdíl mezi současností a minulostí. Společnost se živila z existujících zásob moudrosti po dlouhou dobu. Funkční potřeba nových myšlenek byla omezená. Tradice byla svatá a řídící.

Poslední dva lidské životy viděly více vědeckých a technologických úspěchů než prvních 798 dohromady... posun hluboce změnil vnitřní vnímání a očekávání. Umístil tradiční role a instituce pod přísný, neodvratitelný nátlak. Odhodil vztažné body a rituály, které po generace poskytovaly životu stabilitu a posvátnost. Zanechal zkušenosti starších zcela bez užitku pro soužení mladých. Děti, vědouce, jak rozdílné budou jejich vlastní životy, již nehleděly na své rodiče jako na vzory a autority; spíše se dnes učí rodiče od svých dětí.⁹

8. Thornton Wilder, *The Eighth Day* (New York: Harper & Row. 1967).

Přestože dvacáté století patří jako celek k té fázi tisíciletí, jehož úkolem bylo rozvinout lidskou vůli, naše století, nicméně, má svoje vlastní periody ve kterých postupně převládá myšlení, cítění a vůle. Jako každé dítě musí i každé století rozvinout všechny tři síly, přestože jedna z nich bude mít tendenci převládat. A vzhledem k tomu, že naše století přišlo na závěr tisíciletí, má rozvoj volných sil tendenci zabarvovat veškeré lidské snažení a my můžeme tím snáze chápat intenzitu devadesátých let 20.stol., ve kterých jsou síly lidské vůle zesílené exponenciálně.

9. Schlesinger, *op. cit.*, s. xi

Část první

Výchova dítěte tisíciletí

1. Třicátá léta 20. stol. a rozvoj myšlení

Při popisu povahy „prvorozeného“ v rodinných konstelacích popisuje Karl König dvě z typických vlastností svého dítěte: první dítě je tradicionalista a tíhne k sebeobětování.

V pradávných časech prvorozené dítě ani nepatřilo svým rodičům. Bylo považováno za vlastnictví božské bytosti, která byla vůdcem kmene nebo klanu. Většina prvorozených dětí byla obětována buď na starodávných oltářích nebo tím, že byla vydána napospas přírodním živlům. Dnes považujeme takové zvyky za příšerné a kruté; ve skutečnosti však vyjadřovaly zbožnost a úctu vůči božstvu... První dítě je posláno zpět do duchovního světa, aby se stalo ochráncem a strážcem celé rodiny. Bude vést ty další děti dolů na zem a zůstane jejich duchovním průvodcem a přítelem...

První dítě je ochráncem; ochráncem víry, tradice, rodiny. První dítě stráží minulost proti náporu nových myšlenek a činů. Čeho již bylo dosaženo, musí se spravovat dále. První dítě se musí zastat minulosti ať už se mu to líbí nebo ne.... Kde jsou zákon a pořádek, tradice a pokračování potřebné, tam má první dítě své místo.¹

1. Karl König, *Brothers and Sisters* (Blauvelt, NY: Garber Communications, 1963) s. 36-37, 39. Dr. König, rakouský lékař (1902-1966), zakladatel Kamphilského hnutí, tj. mezinárodní organizace která se věnuje lidem se speciálními potřebami.

V polovině prvního třicetiletého cyklu našeho století pustošila první světová válka Evropu. Její komplikované příčiny vrhly záplavu problémů na mnoho prvorozených Evropanů, kteří si přisvojovali své tradiční „dědičné právo vládnout.“ Na konci Velké války byla moc většiny starých dynastií zlomena. Vůbec neudivuje, že otázky dědičnost versus zásluhy, monarchie versus demokracie mohly dojít až k takovému katastrofálnímu bodu v první třetině našeho století, kde vládne duch „prvorozených“. Ohromně zajímavé je vidět staré fotografie pořízené během první části první světové války; Rakousko-Uherská kavalérie důstojníků sedících na svých koních s helmami z devatenáctého století ozdobenými peřím tropických ptáků, jejich meče a spony vysokých bot se lesknou – a nebude dlouho trvat, kdy yperit a kulometry, tanky a letectvo násilně vyhladí tyto poslední stopy tradice a kontinuity.

Druhou vlastností zmiňovanou Königem byla schopnost oběti. Ztráty na životech utrpené v této první moderní válce byly ohromné, zdecimovaly populace většiny bojujících národů. Ti co přežili, často s poraněnou duší, pokud ne tělem, byli nazýváni americkou emigrantskou spisovatelkou Getrude Stein „ztracená generace.“ Tradice již nedokázala životu propůjčovat smysl. Síly myšlení, tolik typické pro první třetinu našeho století, nyní zesílily svou aktivitu a generace prvorozených nalézala ve stále větší míře útěchu v „náboženství myšlení,“ tj. v ideologiích. Roky od konce první světové války až do poloviny třicátých let jsou obdobím, kdy komunismus, fašismus a nacismus mávaly s miliony lidí s vášní dříve vyhraněnou jen náboženským hnutím. První světová válka byla vybojovávána kvůli tradici a návaznosti, kvůli jazyku a národnosti; druhá světová válka byla vystupňováním myšlenkových bitev prostupujících dvacátá a třicátá léta; byla válkou ideologií.

Tím nemá být řečeno, že by snad pocitový život v tomto období chyběl, nebo že snad nevzkvétalo umění, ale spíše se chce poukázat na způsob, kterým intelektuality postupovala dokonce i citovou a volní činnost. Mnozí z nejčtenějších a nejvlivnějších amerických spisovatelů oné doby strávili několik let v poválečné Evropě, přijali do sebe ideologické proudy, které probíhaly Paříží, Berlínem nebo Londýnem a jejich práce jsou „zaměřené na zprávy,“ představují postavy motivované ideologiemi stejnou měrou jako vášněmi a úsilím.

Sbohem armádo od Ernesta Hemingwaye je silnou evokací bojů komunistických partyzánů během španělské revoluce; *Babbit (Maloměšťák)* od Sinclaira Lewise je satirickým pohledem na bezmyšlenkovitý konzervatismus amerického středozápadu; *Životopis* Lincolna Steffense vykresluje cestu novináře od přijetí tradice až po strach z komunismu; *Americká trilogie* od Johna Dos Passonse použila za účelem vtělení radikálního ideologického postoje široké spektrum postav a situací; dokonce i F. Scott Fitzgerald, který nebývá ceněn pro intelektuální obsah svých děl, bojoval s teoriemi a důsledky psychoanalýzy Sigmunda Freuda v *Tender is the night (Křehká je noc)*. *Statečný nový svět* od Aldouse Huxleyho vykresluje společnost postavenou na intelektuálních a „rozumných“ strukturách, kde není místo pro pravé city nebo pokrok, téma které ještě populárněji zpracoval H. G. Wells ve svých dílech (*Shape of Things to Come, The Time Machine*) *Tvar věcí co mají přijít* a *Stroj času*. Takové zaměření na vědecké teorie a její služebnice, lidské myšlení, dostali výstižný název od britského lékaře, Sira Jamese Jeane. Ve své knize, *Tajemný vesmír*, napsal:

Před třiceti roky [tj. roku 1900] jsme si mysleli, nebo jsme předpokládali, že směřujeme k vrcholné skutečnosti mechanické povahy.... Dnes je tu široká míra souhlasu – který na fyzické straně vědy dosahuje téměř jednomyslnosti – že proud vědění směřuje k nemechanické skutečnosti; vesmír postupně začíná vypadat více jako velká myšlenka než jako velký stroj. Mysl se již nezdá být náhodným narušitelem v říši hmoty; pomalu nabýváme podezření, že ji máme spíše pozdravit jako stvořitele a vládce hmotného světa – samozřejmě, že ne naši individuální mysl, ale mysl, ve které atomy z našich individuálních myslí vyrostly k existenci jako myšlenky... Starý dualismus myslí a hmoty... se, jak se zdá, zmizel, ne skrze hmotu stávající se nějakým způsobem stínovitou či méně podstatnou než dosud, nebo skrz mysl,

kteřou by šlo vyřešit jako pouhou funkci činnosti hmoty, nýbrž skřze skutečnou hmotu, která je výtvořem a projevem myslí.²

2. Sir James Jeans, *The Mysteriious Universe* (London: AMS Press, 1933), s. 158.

Generace Sira Jamese bojovala za překonání mechanistického paradigmatu vůlí naplněné generace, která ovládala vědu od poslední třetiny devatenáctého století; Olympané myšlenek bojovali, a do určité míry se i podrobovali titánům vůle. Samozřejmě, že zatímco ty nejvýznamnější úspěchy vědy konce devatenáctého století spočívají na úrovni vynálezů a aplikované vědy (symbolický impuls vůle, který oznamuje poslední třetinu minulého století), dostal se v prvních třech desetiletích dvacátého století na scénu opět život vědeckého myšlení a tak významné myšlenkové stavby, jako je vzorec Alberta Einsteina pro převedení hmoty na energii, teorie relativity a kvantová teorie položily základ pro uvolnění mocných podhmotných sil ve čtyřicátých a padesátých letech, které měly na oplátku vést vědce na konci našeho století k hledání paradigmat vztahujících se na volní činnost.

Další důležitou skutečností v první třetině století bylo objevení se „svěpomocných“ knih. Tento druh publikací se stal přímo neuvěřitelně populární ve třicátých letech, tj. v hlubinách velké krize. Dva bestsellery tohoto období jsou od Dala Carnegieho *Jak získávat přátele a ovlivňovat lidi* (*How to Win Friends and Influence People*) a od Napoleona Hilla *Myslete a staňte se bohatí* (*Think and Grow Rich*), obě dvě se poprvé objevily v roce 1937. Metody Napoleona Hilla byly vysoce hodnoceny takovými ikonami počátku dvacátých let, jako byl Woodrow Wilson, obchodníci F.W. Woolworth a Joh Wanamaker, nebo vynálezce a průmyslník George Eastman. Hill sám tvrdil, že své myšlenky získal od velkého průmyslníka Andrew Carnegieho.

Jak napovídá samotný název, kniha Napoleona Hilla sdílí tendenci první generace k přefiltrování veškerých zkušeností skřz síto myšlení. Podle Hilla se musí všechny úspěchy zřodit ze „svobodně vytvořené myšlenky.“ Žádný stupeň oddanosti, oběti nebo práce nepovede k úspěchu, pokud za ním nestojí myšlenka. Podle Hilla „magnetizují“ myšlenky mysl a způsobují, že přitahuje ty lidi a okolnosti s nimiž souzní; jinými slovy, pozitivní myšlenky přitahují pozitivní zkušenosti, zatímco negativní myšlenky souzní se škodlivými vlivy. Tím položil Hill základy pro to, co mělo být zpopularizováno jako „vizualizace.“ Jeho čtenáři byli povzbuzováni, aby své myšlenky naplnili „aktivní imaginací,“ aby se mohli začít prosazovat, případně aby si přitáhli síly „nekonečné inteligence.“ Tento poslední krok by byl dosažen, kdyby se myšlenky setrvávající na nižším pólu lidské zkušenosti, nebo sexuálního života pozvedly na vyšší úroveň: „Bohatství začíná ve formě myšlenek! Množství je omezeno jen člověkem, v jehož myslí se myšlenka tvoří!“³

Životopis chyby, část 1.

Postava jejíž myšlenky se měly ukázat nejvlivnější ve světě „lidských vztahů,“ a jejíž myšlenky měly dokázat, že jsou dokonale kritické vzhledem k výchově dětí v Americe, měla dříve ve Spojených státech pouze omezený vliv. I když pocházel z devatenáctého století, zažil Sigmund Freud (1856-1939) široko zasahující uznání až ve dvacátém století. Jeho první důležitou prací byly (*Studies in Hysteria*) *Studie o Hysterii*, napsané společně

s Josefem Breuerem a vydané v roce 1882. Známy (*Interpretation of Dreams*) *Výklad snů* byl vydán v roce 1899. Ale v anglickém překladu se jeho práce objevily až roku 1908 (stejný rok, kdy začal s psychoanalýzou dětí) a když bylo jejich autorovi padesát dva let.

Sigmund Freud je postava, jejíž práce je tak dobře známá, že zbývá jen málo, co bych k jím vyvolané smršti komentářů chtěl dodat. Přesto, vzhledem k současnému přístupu k výchově dětí přičítám Freudovi největší důležitost v pantheonu všech, které jsem charakterizoval jako první generaci. Proto si dovoluji věnovat určitý čas diskusi s jednou z jeho nejzákladnějších myšlenek (představující patrně samotné jádro jeho metodiky) a snaže vystopovat „biografii“ této myšlenky napříč jednotlivými fázemi našeho století. Jeden z prvních badatelů snažících se o rozluštění fenoménu rozkladu dětství v našem století, Marie Winn tvrdí:

3. Napoleon Hill, *Think and Grow Rich* (New York: Ballantine Books, 1937), s. 69.

Nadšeným přijetím Freudova modelu získala společnost mnohem více než jenom nový obrázek ještě komplikovanějšího dítěte. Nevědomě tím položila základy pro konec dětství jako takového, jako zvláštního životního období. Protože podle Freudova názoru, jsou děti a dospělí ovládáni obdobně silnými vášněmi.⁴

4. Marie Winn, *Children Without Childhood* (New York: Pantheon Books, 1983), s. 96.

Freud nejenže odhalil závoj „silných vášní,“ které ovládají činy dětí stejně jako dospělých; o nic méně důležitým faktem je, že prohlásil za jejich původ nevědomí, sféru dříve přístupnou jen básníkům a šílencům. Již se nedalo nadále důvěřovat našim instinktům pro výchovu dětí do té míry, do jaké byly tyto postaveny na domněnce, že prameny dětských činů jsou viditelné, hmatatelné a poznatelné jeho matce a otci. Od nynějška musel být každý čin dítěte studován a analyzován, jeho slova vysvětlována jako symbolická gesta nesoucí zastřený smysl. V krátkosti, rodiče museli začít používat své rozumové schopnosti v mnohem větší míře než tomu bylo v předchozích generacích, aby prozkoumali nevědomé popudy a motivy svých dětí v jasném myšlenkovém světle.

Freudův oddaný učedník a anglický překladatel, psychoanalytik A. A. Brill, popisuje vývoj této myšlenky, která se měla stát základním kamenem Freudovy práce:

Vždy mi připadalo těžko pochopitelné, proč Freudovy názory na sex vyvolávaly tolik odporu. Freud do této oblasti nevkročil dobrovolně, ale přirozený běh událostí ho přinutil vzít v úvahu u neuróz sexuální faktor. Po objevení psychogeneze hysterických symptomů, zpočátku skrz Breuerovu očištnou metodu [hypnózu] a později skrz techniku „volných asociací,“ byl Freud krok za krokem přiveden k objevu a následnému studiu oblasti dětské sexuality. Tento objev byl založen zcela na empirickém materiálu. Ve snaze nalézt původ hysterických symptomů při jejich sledování zpět kam až to šlo, dokonce až do dětství, Freud našel fyzické a psychické aktivity naprosto sexuální povahy v nejranějších obdobích dětství. Nevyhnutelným závěrem bylo, že traumata za symptomy byla bez výjimek sexuální povahy, protože

všechny jeho případy vedly k obdobným zjištěním. Proto došel nakonec k závěru, že sexuální aktivity v dětství nelze považovat za abnormální, nýbrž jsou naopak běžným fenoménem sexuálního pudu....

Toto zjištění založené zpočátku na průzkumu sexuálního života dospělých, ale opětovně posilované a potvrzované od roku 1908 analýzou dětí, bylo nakonec vměstnáno do známého výroku „V normálním sexuálním životě není místo pro neurózu.“⁵

5. A. A. Brill, předmluva k *The Basic Writings of Sigmund Freud* (New York: Modern Library, 1995), s. 14-15.

6. Citováno v *ibid.*, s. 15.

Freudovo kontroverzní zjištění našlo v prvním desetiletí tohoto století v naší zemi mnoho sympatizujících a vlivných čtenářů. Roku 1910 napsal James J. Putnam, Harvardský profesor neurologie úvod k překladu Freudových esejí, „Freud vytvořil důležitý doplněk k této zásobě vědomostí, ale současně udělal něco, co má ještě větší dopad. S obdivuhodnou hloubkou propracoval část zaměřenou na pud hrající svou roli v každé části lidského života i při vytváření lidské povahy, a dokonce dokázal na pevné základy postavit významné tvrzení, že se psychoneurotická onemocnění nikdy neobjevují v dokonale normálním sexuálním životě.“⁶

Navrch k téměř okouzující naivitě použitého jazyka (třeba co je to vlastně ten „dokonale normální sexuální život?“), zde vyjadřují oba, Brill i Putnam, ten nenapravitelný optimismus, který se tak silně vyžíval v předválečných duších první generace. Zaznívá tu naprostá jistota, že cokoliv co může být uchopeno v myšlenkách, je také uchopeno ve skutečích. Nyní může být dokonce i pud převeden do představ, může být ovládán a naváděn ve službách budoucího dobra lidstva. Jak podivně dutě se ta slova odrážejí ozvěnou skrze chodbu dvacátého století!

Pro nezměrný vliv Freudovy myšlenky infantilní sexuality (včetně jejího dalšího rozvoje v „dětské sexualitě“) na naše století bych se mu rád věnoval poněkud blíže. V „Transformaci puberty,“ jednom ze svých *Třech příspěvků k teorii sexu (Three Contributions to the Theory of Sex)*, rozšířil Freud své myšlenky o povaze libida (z latinského „touha“ nebo „chtíč“) až na stupeň, který zneklidňoval i jeho nejbližší spolupracovníky. Jak zjistil psychoterapeut Rollo May v roce 1969, Freud „bojoval násilně za zredukování lásky na libido, kvantitativní to představa odpovídající Helmholtziánskému modelu devatenáctého století ve fyzice, jíž byl plně oddán.“⁷ Obojí, redukcionismus a kvantifikace jsou typickými atributy myšlení první generace. Až do prvního desetiletí tohoto století považoval sám Freud žádosti libida za oddělené od aktivit ega; jinými slovy tu v lidské duši existovalo mnohem více než jenom obměny sexuálních tužeb. V eseji „Puberta“ Freud nicméně píše:

Položili jsme libido jako sílu proměnlivého množství, kterou mohou být měřeny procesy a transformace ve sféře sexuálních vzruchů.... Analýzy perverzí a psychoneuróz nás poučily, že sexuální vzrušení vystupuje ne jenom z tak zvaných sexuálních oblastí, ale vlastně ze všech tělesných orgánů. Proto si tvoříme představu mnohosti libida, psychického reprezentanta označovaného za ego-libido. Tvorba, vzrůst, rozložení a

přemísťování ego-libida tak nabízí možné vysvětlení pro projevy psychosexuálních fenoménů....

Potíž pak spočívá ve skutečnosti, že prostředek našich výzkumů, psychoanalýza, nám v současnosti dává určitou informaci pouze vzhledem k proměně objektu-libida, ale bez dodatečných výzkumů neumožňuje rozlišit ego-libido od ostatních účinných sil ega. Teorie libida by tudíž mohla být dále rozvíjena jen na cestě spekulací.⁸

7. Rollo May, *Love and Will* (New York: Delacorte Press, 1995), s. 81.

8. Sigmund Freud, „The Transformation of Puberty,“ *Three Contributions to the Theory of Sex*, Brill. op. cit., s. 611-612.

Freud tu naznačuje existenci dvou tříd lidských činů, které jsou určovány sexualitou: činy s okamžitým sexuálním cílem (ovládané objekt-libidem) a všechny ostatní činy (ovládané ego-libidem). Jinými slovy umožňuje představa ego-libida dokázat, že lidské činy by mohly být sexuálně motivované; samozřejmě, čím méně se zdají být sexuální, tím silnější je působící nevědomý impuls ego-libida. Takové náhlé zesílení důležitosti lidské sexuality ve Freudových teoriích neprošlo nepovšimnuto ze strany jeho kritiků, kteří věřili, že psychoanalýza byla v první řadě „vlastně jenom o sexu.“ O nic méně není důležitá ani Freudova vlastní vědecká opatrnost – „Teorie libida by tudíž mohla být následována jenom po cestě spekulací“ – což bylo puštěno po větru, ne-li jeho žáky pak docela určitě mysliteli, kteří jeho myšlenky přijali až z druhé nebo třetí ruky.

Případ studie dítěte analyzovaného A. A. Brilllem naznačuje, jak vágně mohla být Freudova představa ego-libida interpretována:

Pojďme si pro ilustraci použití teorie libida vzít případ nervózního dítěte a mějme přítom ve vědomí Freudův výrok, že neexistuje neuróza při docela normálním sexuálním životě – učení, které vyvolalo více odporu proti psychoanalýze než jakákoliv jiná Freudova tvrzení.

Na první pohled normální dítě ve věku kolem čtyř let začalo být velmi nervózní, děvčátko odmítalo většinu svého jídla, mělo časté záchvaty pláče a vzteku, s následnými úbytky na váze, nevolností a poruchami spánku, takže její stav začal být opravdu na pováženou. Byl jsem požádán o konzultaci poté, co se běžné lékařské postupy nesetkaly s žádným úspěchem. Případ byl tak jasný, že jsem nemohl pochopit, jak to, že nikoho nenapadla správná léčba před tím, než jsem přišel na scénu. Dítě začalo ukazovat výše vyjmenované symptomy asi dva měsíce poté, co od něj byla oddělena matka a brzy po matčině návratu se opět uzdravilo... bylo to narušení dětského milostného života. Protože infantilní sexualita sestává z uspokojení jednotlivých, široce rozprostřených impulsů dosud nesoustředěných primárně na genitálie. Zde šlo skutečně o narušení rozložení libida dítěte. Když byla matka přinucena odejít z domu, začalo být libido, které dítě normálně přenášelo na svoji matku, oddělené a zůstalo takřka viset ve vzduchu. Dítě nedokázalo vytvořit žádný jiný přenos s nabízenými náhradními matkami a bylo vyléčeno hned, co se k němu vrátil objekt jeho lásky.⁹

Diagnostikování dětského problému jako „narušení milostného života dítěte“ v jedné větě a pak záměnou „rozmístěním libida“ za „milostný život“ o dvě věty dále, předvádí Brill kouzelnický trik, který měl být během dvacátého století zopakován ještě nespočetně krát. Pro neschopnost dokázat existenci infantilní sexuality zaměňuje psychoanalýza termín „sex“ za jiné impulzy a motivy, jejichž existence je snadno rozpoznatelná. Ne jen, že je láska vnímána jako pouhá instinktivní záležitost, ale toto libido-lásky je zároveň popisováno jako nějaký druh ektoplasmatické látky, schopné „přenosu,“ „oddělení“ nebo dokonce „visení ve vzduchu.“ Na příkladu Brillovy studie vidíme prvotní proud, jehož důsledkem je vypracování nadřazené struktury nazvané „dětská sexualita.“ S postupem století začala být „láska“ a „sex“ v konečném výsledku této redukující záměny stále více používána jako synonyma.

Freudův současný životopisec, Peter Gay také zkoumal povahu důkazů vedoucích tak neúspěšně k teorii infantilní sexuality:

Všeobecně se dá říci, že byl Freud na zvláštní povahu své evidence citlivý. Připadala mu divná, jak napsal poněkud defensivně v roce 1895, když podával zprávu o Elisabeth von R. [pacientce], „že chorobopisy, co píšou, se čtou jako novely a chybí jim takřkajíc vážný charakter vědeckých metod.“ Sám sebe ubezpečoval, že to je „povaha subjektu, spíše než moje záliba, která má ve svém důsledku tento výsledek na svědomí.“ Ale nařčení, že Freud inklinoval k tomu, aby z vlastního tepu usuzoval na všeobecné klima doby, nemělo být zneškodněno tak snadnou útechou... Vyvstává námitka, že Freud jednoduše – a neoprávněně – přenášel svoje vlastní psychologická traumata do tak zvaných zákonů mysli, nebyla docela umlčena. Je možné si povšimnout, jak vznikla a proč vytrvala. Mnohé z Freudových znepokojivých myšlenek vycházely z potvrzených nebo zastíraných životopisných zdrojů.¹⁰

Významná je Gayova poznámka, že v roce 1896 musel Freud opravit několik vážných chybných kroků, které ovládaly jeho myšlení v polovině osmdesátých let. Musel upustit od své tak zvané teorie svádění, tj. tvrzení, že všechny neurózy jsou důsledkem zneužívání dítěte ze strany dospělého, většinou otce.

Teorie svádění ve veškeré své nekompromisní radikálnosti se jeví být nevyhnutelně nevěrohodná.... Co je ohromující není fakt, že Freud nakonec tuto myšlenku opustil, ale že ji vůbec mohl někdy připustit.

Přesto je její půvab pro něj docela zřejmý. V průběhu života oscillovalo Freudovo teoretické myšlení plodným způsobem mezi složitostí a jednoduchostí – to se stává, jak jsme právě viděli, zřejmým v jeho chorobopisech.... Freud také miloval ideál jednoduchosti; zredukování zjevně nepodobných mentálních událostí na několik dobře definovaných kategorií bylo jeho cílem ve vědeckém výzkumu...koncem devadesátých let devatenáctého stol. stále usiloval o dosažení prestiže za původní vědecké příspěvky, jež se mu tak zdaleka vyhýbala. Freudovi mohla vyhovovat teorie svádění jako šikovné zevšeobecnění, které by pomohlo vysvětlit celou škálu zdravotních poruch jako důsledek jednoho druhu barbarského činu – incestní svod nebo znásilnění.¹¹

9. *Ibid.*, s. 17.

10. Peter Gay, *Freud: A Life for Our Time* (New York: W. W. Norton & Co., 1998), s. 90.

11. *Ibid.*, s. 91.